

УДК 911.3

Михайленко Т.І.

РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ЗЕРНА: ДОСВІД ПЕРЕДОВИХ КРАЇН

В статті розглянуто підходи до державного регулювання ринку зерна США та країн Європейського Союзу. Охарактеризовано роль державного регулювання та визначені напрями стійкого розвитку зернопродуктового комплексу України.

Mykhailenko T. In the article the main approaches in public regulation of grain production market of USA and EU countries are reviewed. The role of public regulation and the main directions of stable development of grain complex of Ukraine are characterized.

Актуальність теми. Становлення ринкової системи руху сільськогосподарської продукції та сировини від виробника до споживача, формування цін на основі попиту і пропозиції зумовлює розвиток різноманітних ринкових структур. Зокрема на функціонування загальнонаціонального та регіонального товарно-фінансового обороту впливає ринок.

Дослідження різних аспектів розвитку ринків агропромислової продукції, становленню ринкових відносин у системі АПК, формуванню ринкової інфраструктури присвячені численні наукові розробки таких вітчизняних вчених, як В. Андрійчука, В. Бойка, П. Гайдуцького, А. Даниленка, М. Дем'яненка, В. Зіновчука, Ю. Коваленка, В. Месель-Веселяка, С. Мочерного, П. Саблука, М. Онищенко, В. Юрчишина та багатьох інших.

Наразі недостатньо розроблена проблема створення моделі стратегії управління конкурентоспроможності України на міжнародних ринках. Варто звернути увагу на розробку питання ефективного управління зерновим комплексом України, пошуку оптимальних засад логістики для формування конкурентних переваг для здійснення успішної зовнішньоекономічної діяльності, адже ринок зерна країни – важлива ланка для функціонування господарства країни.

Мета – виявити важелі регулювання ринку зерна в Україні, ґрунтуючись на досвіді інших країн (ЄС та США) та зробити узагальнення щодо подальшого стійкого розвитку зернопродуктового комплексу.

Основний виклад матеріалу. Дослідження еволюції розвитку економічної теорії ринку довели, що ринок є не найкращим способом

організації господарювання, якому притаманні певні переваги і недоліки, проте досконалішого механізму людство поки що не має. У загальному розумінні, ринок являє собою сукупність соціально-економічних і організаційно-господарських відносин у сфері обміну, які опосередковують обмін, тобто здійснюється акт купівлі-продажу, а також зустрічі продавця і покупця. Ринок є саморегулюючим механізмом, який не завжди в змозі оперативно повернутися до стану рівноваги. Тому існує необхідність з боку держави вживати заходів щодо його коригування, які, зберігаючи позитивні якості, зводять до мінімуму властиву йому руйнівну силу.

Аграрний ринок розглядається як сукупність продуктивних ринків, об'єктом купівлі-продажу на яких виступає аграрний товар, продукований аграрною галуззю і в жодному разі сюди не відносяться ринок землі та матеріально-технічних засобів. Саме завдяки такому розумінню ринку, формуються розуміння суті товарних ринків, одним з яких являється зерновий і як складний механізм крім відносин між покупцями і продавцями зерна передбачає формування оптимальних виробничо-господарських зв'язків між окремими зонами й регіонами.

При проведенні аграрної політики важливим є врахування особливого характеру сільськогосподарського і продовольчого виробництва, розуміння того, що ринки сільськогосподарської сировини і продовольства – два малоеластичних масиви народного господарства. [3,5]

Більшість країн світу у певній мірі регулюють ринки зерна. Регулювання може коливатися від простої системи стандартів якості до суворого контролю за усією системою виробництва і збуту.

Регулювання ринку зерна часто має на меті стабілізацію та підтримку сільськогосподарських цін. Наприклад, ЄС та США мають досить складну та дорожу систему регулювання ринку зерна.

В ЄС «класична» система регулювання ринку зерна є інтервенційною, за якою фермери отримують мінімальну ціну-так звану інтервенційну-за своє зерно. Щоб гарантувати цю ціну країни-члени ЄС підтримують сітку інтервенційних центрів, які постійно готові купувати зерно у фермерів за інтервенційною ціною. Метою цієї системи є підтримка та стабілізація цін, які отримують фермери за своє зерно.

Що ж стосується системи регулювання ринку зерна у США, то воно закріплене в так званих «фермерських законах». Фермери можуть отримати позику від уряду США за певною ставкою за одиницю продукції шляхом застави цієї продукції. Фермери мають вибір або не повертати гроші і тоді зерно переходить у власність уряду США або виплатити кредит із процентами і забрати своє зерно назад(за умов, що ринкова ціна буде вищою за ставку позики).[2]

У Західній Європі державне регулювання аграрного сектора має економічне спрямування, а однією з його найважливіших функцій є регламентування кількості й якості виробленої продукції шляхом контролю за організаційно-економічною структурою виробництва, зокрема

заохоченням кооперації та вертикальної інтеграції, що має вплив на галузеву спеціалізацію виробництва сільськогосподарських продуктів і порядок постачання ними населення. До важливих функцій державного регулювання відносять також управління технічним прогресом у сільському господарстві через систему наукових установ або заклади освіти, професійного навчання, підвищення кваліфікації, надання консультативної допомоги фермерам; технічне та комерційне обслуговування за допомогою державних закупівель, державних оптових ринків, ветеринарне обслуговування та кредит.

Досвід державного регулювання продовольчого комплексу в Європейських країнах свідчить про принципово нову схему взаємодії держави і господарських суб'єктів. Цей підхід пов'язаний з прямим вирішенням економічних проблем через створення ефективних, прозорих інструментів регулювання. Державні заходи щодо регулювання аграрного сектора економіки в розвинутих країнах північної Америки та Європи мають не тільки ринкове спрямування (підтримка чи обмеження попиту і пропозиції), вони також мають на меті визвати структурні зрушення в разі необхідності збалансування внутрішньо та міжгалузевого розподілу.

Найпоширенішими серед різноманітних механізмів регулювання цін на сільськогосподарську продукцію є такі:

- ✓ створення буферних запасів (державна закуповує сільськогосподарську продукцію, якщо ціни на неї занадто низькі і відправляє на ринок створені запаси при підвищенні цін);
- ✓ закупівля з метою підтримки цін на сільськогосподарську продукцію (державна або цілком призупиняє продаж продукції на внутрішньому ринку, або зводить його до мінімуму, тим самим забезпечуючи фермерам довготермінові високі ціни. Водночас, використання цього механізму може призвести до збільшення державних запасів, що інколи потребує фізичного знищення продукції);
- ✓ субсидування експорту з метою підтримки високих цін на внутрішньому ринку (застосування цього механізму має декілька негативних наслідків: високі споживчі ціни, бюджетні витрати для країни, що запровадила цей механізм, зниження рівня світових цін і, як наслідок, виникнення напруги між окремими країнами – найбільшими експортерами певного виду продовольчої сировини);
- ✓ обмеження імпорту продовольства (цей механізм, як і попередній, спрямований на підтримку високих цін на внутрішньому ринку, що, з одного боку, сприяє збільшенню пропозиції, а з іншого – призводить до скорочення попиту);
- ✓ компенсаційні платежі (застосовуються за необхідності підтримки попиту на продукцію сільськогосподарського виробництва. Виробники отримують з бюджету прямі компенсаційні платежі в разі суттєвого падіння ринкових цін, що дозволяє їм утримувати відповідний рівень рентабельності виробництва).

Особливістю регулювання цін на сільськогосподарську продукцію в країнах з ринковою економікою є встановлення мінімального граничного рівня для ринкових цін, нижче якого вони не можуть опускатися.

В останні роки відбуваються значні зміни в умовах економічних реформ ГАТТ, що регулюють зовнішню торгівлю Європейського Союзу. Так, у деяких економічно сильних держав, таких як Бельгія, Німеччина, Австрія, Нідерланди, було запроваджено зниження цін на сільськогосподарську продукцію. Залежно від економічної ситуації, для кожної окремо взятої країни, що бере участь у формуванні Європейського ринку продовольства, застосовуються знижувальні чи підвищувальні коефіцієнти до діючого на даному етапі рівня цін. У ЄС в останні роки були встановлені і діяли диференційовані, із застосуванням різних курсів валют, ціни на зерно.

Регулювання внутрішнього ринку зерна в країнах ЄС здійснюється особливо жорстко, за допомогою щомісячних надбавок і гарантованих державою цін.

Такий досвід особливо актуальний для України в сучасних умовах. Введення компенсаційних платежів по основних видах продукції, зокрема по зерну продовольчому та фуражному, дозволило б знизити собівартість продукції тваринництва і птахівництва, і ціни на молочні продукти, м'ясо, яйця, підвищивши таким чином рівень споживання цих продуктів населенням та конкурентоздатність вітчизняної продукції. Важливе значення в регулюванні розвитку АПК має податкова політика. Податкова система в країнах Заходу досить складна, для вітчизняної економіки прийнятні лише основні принципи оподаткування в аграрному секторі цих країн. У багатьох країнах податкова система не орієнтована на стягнення ПДВ для сільськогосподарської продукції, і сільськогосподарські товари як такі практично не підлягають оподаткуванню: реалізується принцип, що податок на додану вартість має сплачуватися не на кожному етапі розподілу продукту, а на його кінцевій стадії, коли товар набуває остаточної споживчої вартості.

Сьогодні існує чітка тенденція до лібералізації аграрної політики країн – основних постачальників сільськогосподарської сировини і харчової продукції на світовий ринок, проте обсяги державної підтримки аграрних товаровиробників у цих країнах залишаються суттєвими. Незначні розміри вітчизняного бюджету порівняно з європейськими країнами не дають змогу застосувати аграрну політику, аналогічну спільній Європейській. [1,2,5]

Як показують дослідження провідних вітчизняних і зарубіжних вчених (П. Саблук, В. Валентинов, М. Корецький, О. Овчинников, Б. Черняков), в усіх розвинутих країнах дія ринкового механізму в аграрній сфері доповнюється інструментами державного регулювання, співвідношення яких залежить від частки державного сектора, історичних особливостей і традицій, характеру вирішення завдань у теперішній час. [4]

Вагомий внесок у розроблення питань організації й розвитку аграрного ринку, в тому числі формування ринку зерна, зробили В. Бойко, Б. Губський, Ю. Коваленко, М. Лобас, М. Малік, З. Ніколаєва, В. Ситник, Л. Худолій, О. Шпичак та ін. Проте важливі аспекти підвищення ефективності виробництва та формування ринку зерна стосовно регіональних умов потребують більш глибокого розгляду. Це стосується насамперед низки цих питань в умовах реформованого аграрного виробництва, теоретичного обґрунтування функціонування ринку зерна і механізму ціноутворення, визначення каналів збуту і формування ефективної ринкової інфраструктури в регіоні. Вирішення цих питань дозволить доповнити теоретичні, методологічні та прикладні аспекти формування регіональних ринків зерна. Це, в свою чергу, забезпечить підвищення рівня прикладної спрямованості вирішення проблеми і дасть на практиці відповідний економічний механізм формування ринкових відносин на принципах попиту і пропозиції, відновлення конкурентоспроможності зерновиробництва та ефективного функціонування ринку в цілому. Усе більше вчених схиляються до думки, що ринок продовольства, в усякому разі його основні товари, так само як і сільськогосподарська сировина, повинен регулюватися, і основним регулятором має бути держава.

В Україні за весь період її розвитку як республіки в складі СРСР та часів незалежності навіть в умовах фінансової кризи не спостерігалось стрімкого та невідвладного державному впливу і контролю стрибка цін на продовольчі товари, який стався протягом 2007-2008 р. Внаслідок зростаючого глобального попиту за достатньої пропозиції внутрішнього ринку зерна та інших продуктів харчування, вплив світових тенденцій виявився сильнішим за внутрішні механізми державного регулювання.

Взаємозалежність країн у світовій економіці змушує міжнародні організації, економічні угруповання країн та окремі країни шукати колективні заходи у недопусканні продовольчої кризи.

Зерновий комплекс економіки України є традиційно стратегічною, експортно-орієнтованою галуззю, здатною забезпечити продовольчі потреби не лише держави, а й своїми потенційними обсягами виробництва впливати як на світову продовольчу безпеку, так і на розвиток внутрішнього ринку біоенергетики.

Основними пріоритетами у виробництві зерна є: використання зерна в хлібобулочній промисловості, використання частини зерна на біоенергію, використання фуражного зерна та його відходів для розвитку тваринництва та ін.

Досвід американських та європейських фермерів підтверджує можливість на великих площах отримувати високі урожаї зернових. Кількість зайнятих у сільському господарстві та велика енергозатратність свідчить про низьку продуктивність і технологічну відсталість зернового комплексу від світових конкурентів. Проблеми низької рентабельності агробізнесу та невеликі сільськогосподарських виробників не дозволяють

достатньо інвестувати для розвитку галузі. Надзвичайно низька ефективність виробництва сільськогосподарської продукції може звести нанівець будь-які конкурентні переваги (велика кількість землі, придатна для обробки, достатні водні ресурси, вдале географічне положення до основних ринків споживання продукції).[1,2,4,5]

Висновки. Вітчизняний зерновий ринок все ще знаходиться на етапі становлення, тому залишається невідпрацьованими методологія фінансово-економічного регулювання, ціноутворення, інвестування, кредитування, дотування і підтримки доходів виробників в умовах системних криз, недеформованої з точки зору цілісності залишається інфраструктура. Поки що не створені стабільні прозорі правила гри на ринку для всіх його учасників, відсутня довгострокова стабілізаційна державна політика розвитку ринку зерна, не створені стабільні умови забезпечення економічного інтересу виробника. Тому стратегія подальшого розвитку зернопродуктового комплексу повинна включати реконструкцію підприємств з виробництва зерна та створення нових, виробництво зерна у фермерському та селянських господарствах. А особливе місце для розвитку цього комплексу має належити збагаченню керівників, фахівців, робітників підприємств знаннями, їхній підготовці й перепідготовці, інформаційному забезпеченню, а технологічна модернізація – шлях до виживання підприємств в умовах конкуренції.

1.Ю.О. Ульянченко. Державне регулювання аграрного ринку в країнах ЄС і США:досвід для України//Державне будівництво.-2007.-№3 2.С.М. Кваша. Світові тенденції розвитку ринку зерна та напрями диверсифікації його використання//Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України.-2009.-Вип.141.-с.29-36 3.В.І. Бойко . Зерно і ринок/моногр.-2007.-с.16-20 4. К.А.Лебедев.Стратегія розвитку зерно продуктового під комплексу України//Економіка АПК.-2009.-№3.-с.119-123 5.С. Надвиничний.Аналіз негативних тенденції на ринку зерна в Україні та шляхи їх подолання//Наукові записки.-2006.-№15